

**ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

МИХАЙЛЕНКО Оксана Віталіївна

УДК [332.122:338.43 + 338.46] + 504.054

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РАДІОАКТИВНО
ЗАБРУДНЕНИХ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ**

**08.09.01 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

КИЇВ - 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному науковому центрі “Інститут аграрної економіки” Української академії аграрних наук.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Купалова Галина Іванівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри обліку та аудиту

Офіційні опоненти:
доктор економічних наук, член-кореспондент Української академії аграрних наук **Прокопа Ігор Васильович,** Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,
головний науковий співробітник

доктор економічних наук **Гнибіденко Іван Федорович,** Рада національної безпеки і оборони України, керівник управління соціальної безпеки

Провідна установа:
Національний аграрний університет Кабінету Міністрів України, кафедра аграрної соціології та розвитку села, м. Київ

Захист відбудеться “4” липня 2006 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.247.01 Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26.

Автореферат розісланий “2” червня 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Полякова С.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС в зоні радіоактивного забруднення опинились 12 областей України, в тому числі 77 районів і понад 1,5 тис. населених пунктів. У зв'язку з цим 90 тис. осіб було евакуйовано безпосередньо після аварії, близько 12 тис. осіб нині проживають на території, віднесеній до зони безумовного (обов'язкового) відселення, 700 тис. осіб – у зоні добровільного (гарантованого) відселення, сотні громадян нелегально мешкають у населених пунктах зони відчуження.

Однією з найбільш постраждалих від наслідків Чорнобильської катастрофи виявилась Житомирська область, в зоні радіаційного ураження якої проживає понад 352 тис. осіб, з яких 191,6 тис. осіб, або 54,4%, – у сільській місцевості. Саме селяни потребують наразі найбільшої уваги щодо створення безпечних умов проживання на територіях, забруднених радіоактивними елементами, через специфіку аграрного виробництва, пов'язану з їх безпосереднім контактом із сільськогосподарськими та природними ресурсами, що зазнали радіоактивного опромінення, вплив радіаційних чинників, обмеженість доступу до інформації, незадовільне соціально-культурне та побутове обслуговування. Так, середньорічний обсяг реалізованих послуг з розрахунку на 1 сільського жителя постраждалих територій становить близько 11,8 грн., що на три чверті менше, ніж у сільських поселеннях Житомирської області в цілому, та на 90,0% – ніж у містах. Крім того, спостерігається поступове згортання мережі об'єктів соціальної інфраструктури села, яке набуло тенденційного характеру: порівняно з 1990 р. наразі функціонує лише близько 69,0% освітянських установ, 65,5 – закладів культури клубного типу, 35,7% – дитячих дошкільних закладів. В той же час введення в дію нових об'єктів соціального призначення впродовж останніх років фактично припинилось.

Зважаючи на необхідність створення належних умов проживання сільського населення в зоні радіоактивного забруднення, науковці і практики значну роль відводять питанням поліпшення екологічної та економічної ситуації. Проте аспекти взаємодії виробничого потенціалу і соціальної сфери, оптимізації мережі об'єктів сфери обслуговування, налагодження тісних взаємозв'язків між ними часто залишаються поза їх увагою. З огляду на це виникає нагальна потреба у розширенні наукових досліджень з функціонування та розвитку соціальної інфраструктури села як першооснови комплексної реабілітації постраждалого населення.

Дослідженням сфери послуг, її місця і ролі в житті суспільства, економічного механізму функціонування та розвитку продуктивних сил плідно займалися Є. Агабаб'ян, І. Гнибіденко, М. Долішній, І. Євдокімова, В. Козак, І. Кравченко, Д. Крисанов, Г. Купалова, Е. Лібанова, А. Мельник, В. Новіков, В. Онікієнко, М. Орлатий, І. Петрова, С. Пирожков, І. Прокопа, К. Прокопишак, В. Терещенко, В. Удовиченко, Л. Шепотько, А. Ягодка.

Значний внесок у вивчення соціально-економічних проблем, що виникли внаслідок Чорнобильської катастрофи, та розробку науково-обґрунтованих умов безпечного проживання на радіоактивно забрудненій території зробили В. Бар'яхтар, О. Бобильова, Л. Богущ, В. Ворона, Є. Головаха, В. Кухар, В. Куценко, І. Ліхтарьов, Б. Прістер, Е. Саботович, Ю. Саєнко, В. Тарасенко, В. Трефілов.

Однак існуючі наукові напрацювання не можна вважати достатніми, зважаючи на динамічність соціально-економічної, політичної та поліпшення екологічної ситуації в регіоні. Бракує цілісного і всебічного висвітлення специфічної сутності соціальної інфраструктури на радіаційно уражених сільських територіях, визначення її функціональної ролі, розкриття механізмів формування та напрямів регулювання.

Актуальність, теоретична і практична значущість дослідження означених проблем, недостатнє їх вивчення, а також необхідність пошуку шляхів активізації розвитку соціальної інфраструктури села і визначили вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. В основу дисертаційної роботи покладено результати особистих досліджень автора, проведених в Інституті аграрної економіки Української академії аграрних наук, які здійснювались згідно з планом науково-дослідної роботи з наукового напрямку: "Розробити соціально-економічні і психологічні основи розвитку аграрної політики" галузевої науково-технічної програми "Наукові основи аграрної політики трансформування економічних відносин агропромислового виробництва в ринкові умови", затвердженої Президією Української академії аграрних наук 28.12.1996 р., протокол № 19 (номер державної реєстрації – 0196V16299). Особисто автором проаналізовано та оцінено рівень розвитку побутового обслуговування громадян (довідка ННЦ "ІАЕ" № 02/162 від 18.04. 2006 р.).

Дисертант брала також участь у виконанні науково-дослідних робіт на замовлення Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, серед яких: "Методика визначення вартості об'єктів незавершеного будівництва та розмірів коштів, необхідних для завершення їх спорудження і реконструкції" (номер державної реєстрації – 0198V004506); "Науково обґрунтовані пропозиції щодо подальшого розвитку соціально-культурної сфери в місцях компактного переселення за рахунок раціонального використання існуючого капітального фонду" (номер державної реєстрації – 0198V001686); "Дослідження впливу соціально-психологічних факторів на здоров'я населення, яке проживає в місцях компактного переселення та на забруднених територіях" (номер державної реєстрації – 0194V030289); "Програма соціально-економічного відродження населених пунктів зони безумовного (обов'язкового) відселення, в яких залишилися проживати жителі і де дозове навантаження менше 5 мЗв на рік" (номер державної реєстрації – 0199V002438). Особисто

автором обґрунтовано основні напрями удосконалення розвитку й розміщення соціальної інфраструктури села.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретико-методичних засад розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях та розробка практичних рекомендацій щодо її оптимізації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких задач:

- розкрити соціально-економічну сутність соціальної інфраструктури в зоні ураження радіоактивними елементами;
- дослідити специфіку соціальної інфраструктури радіоактивно забруднених сільських територій, розкрити основні закономірності її розвитку;
- визначити особливості споживачів соціально-культурних і побутових послуг на радіаційно уражених територіях;
- оцінити рівень розвитку соціальної інфраструктури села та визначити фактори впливу на нього;
- розробити варіантний прогноз розвитку сфери послуг та напрями оптимізації розміщення її об'єктів на території забруднених районів;
- опрацювати концептуальні засади розвитку та механізм регулювання соціальної інфраструктури села в умовах забрудненого довкілля;
- визначити пріоритетні напрями розвитку соціально-культурного та побутового обслуговування населення, постраждалого внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Об'єктом дослідження виступають процеси формування та функціонування соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях Житомирської області.

Предмет дослідження становлять проблеми задоволення соціально-культурних і побутових потреб селян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційної роботи є концепції та ідеї класиків ринкової економічної теорії, базисні положення й основні закони розвитку макро- та мікроекономіки, фундаментальні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених щодо розвитку сфери послуг, зокрема в сільській місцевості, напрацювання науковців щодо реабілітації населення, постраждалого внаслідок опромінення радіоактивними елементами.

У процесі дослідження розвитку соціальної інфраструктури використано, передусім, такі методи і прийоми: узагальнення та наукової абстракції – з метою конкретизації понятійного апарату; нормативний, балансний, графічний та статистико-економічний – для проведення оцінки рівня розвитку соціальної сфери; кореляційного аналізу – для опису взаємозв'язку рівня забезпечення постраждалого населення соціально-культурними та побутовими послугами з показниками демографічної ситуації; статистичних групувань, математичний, евристичний – для

визначення і систематизації комплексу факторів, що впливають на обслуговування населення; екстраполяційний та економічного прогнозування – для визначення перспективних напрямів розвитку основних об'єктів обслуговування селян.

Інформаційною базою для проведення дослідження послужили: матеріали Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства праці і соціальної політики України, Міністерства аграрної політики України, Державного комітету статистики України, Державного Фонду майна України, Держбуду України, розробки науково-дослідних установ, Житомирської обласної та районних державних адміністрацій, результати соціологічних обстежень та матеріали паспортизації сіл, проведених дисертантом.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи, які виносяться на захист, полягає в наступному:

- уточнено визначення соціально-економічної сутності соціальної інфраструктури сільських територій, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, яка, на відміну від існуючих, включає в себе функції не тільки щодо створення умов для розвитку продуктивних сил, а й щодо сприяння комплексній реабілітації потерпілого населення;

- вперше розроблена класифікація споживачів соціально-культурних та побутових послуг для радіоактивно забруднених сільських територій за такими атрибутивними та кількісними ознаками: місце та зона проживання, вік, пільгова категорія, соціальний статус потерпілих та рівень їх матеріального добробуту. Це дозволить розробити адресні, дієві заходи щодо розвитку соціальної інфраструктури села на уражених територіях з урахуванням специфічних потреб виділених груп споживачів;

- удосконалено існуючі підходи до забудови сільських поселень на радіоактивно забруднених територіях об'єктами соціальної інфраструктури з урахуванням додаткових вимог соціального та екологічного спрямування до організації життєдіяльності в зоні опромінення довгоживучими радіонуклідами, що дасть можливість забезпечити реалізацію відповідних потреб селян та створити сприятливі умови для комплексної їх реабілітації;

- вперше на основі комплексної оцінки стану соціальної інфраструктури села та виділених і систематизованих факторів, які прямо або опосередковано впливають на її розвиток (екологічні, демографічні, територіальні, соціально-економічні) складений прогноз обсягу соціально-культурних та побутових послуг до 2010 р. для основних соціально-демографічних груп громадян, які проживають на радіаційно уражених територіях Житомирської області. Його використання дозволить поліпшити якість розміщення об'єктів соціального призначення, наблизити їх до потерпілого населення, підвищити обґрунтованість та оперативність планування й управління об'єктами соціальної інфраструктури села;

– вперше опрацьовано концептуальні засади формування стратегії розвитку соціальної інфраструктури села в зоні радіаційного ураження, які включають: створення сприятливих економіко-організаційних умов для функціонування об'єктів соціального призначення, зменшення рівня оподаткування, розвиток інвестиційної діяльності, модернізацію політики кадрового забезпечення, підвищення рівня культури проживання в умовах забрудненого довкілля, сприяння зайнятості сільського населення та підвищенню його матеріального добробуту, зміну принципів зонування радіоактивно забруднених територій;

– визначено та обґрунтовано систему пріоритетних заходів щодо подальшого розвитку соціальної інфраструктури на територіях, що зазнали радіаційного забруднення, які передбачають: оптимізацію територіального розміщення об'єктів соціального призначення, удосконалення їх фінансового забезпечення, активізацію демографічного та соціального розвитку, що сприятиме підвищенню рівня задоволення соціально-культурних і побутових потреб потерпілого населення.

Відмінність одержаних наукових результатів від існуючих наукових напрацювань полягає у комплексному вирішенні важливого наукового завдання – розробки теоретико-методичних засад і визначення пріоритетних шляхів розвитку соціальної інфраструктури села на радіоактивно забруднених територіях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони формують основу для дослідження і практичного вирішення проблем розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях та розробки нової стратегії соціального розвитку сільських поселень.

Висновки та положення дисертаційної роботи, пов'язані з базовими принципами політики розвитку сфери послуг у зоні радіаційного опромінення, взяті за основу Коростенською районною радою Житомирської області при опрацюванні основних засад демографічної політики та розвитку соціальної сфери села (лист Коростенської районної ради № 04-13/9 від 25.01. 2001 р.); Соціальний паспорт села, розроблений спільно з Центром розвитку сільського господарства і правової підтримки Міністерства Великобританії у справах міжнародного розвитку, використаний на території Базарської сільської ради при паспортизації сіл Базар і Рудня Базарська Народицького району Житомирської області (лист Базарської сільської ради № 07 від 25.01. 2001 р., № 53 від 21.04. 2006 р.). Пропозиції щодо розробки державних норм і правил забудови поселень, які мають враховувати вплив радіаційно забрудненого довкілля, стали компонентою Рекомендацій Постійної комісії обласної ради з питань Чорнобильської катастрофи, екології та використання природних ресурсів (довідка Житомирської обласної ради № Р-5-20/402 від 17.04.2006 р.). Вони одержали позитивну оцінку фахівців та використовуються в практичній діяльності зазначених установ.

Окремі розробки за темою дисертаційної роботи, зокрема “Проблеми розвитку соціально-культурної сфери в місцях компактного проживання потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи”, “Економічна та соціально-демографічна характеристика Народицького району”, “Соціальна діяльність на радіоактивно забруднених територіях” та “Організаційно-правове обґрунтування функціонування соціальної інфраструктури” увійшли окремими завершеними розділами у звіти з науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (довідка Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи № 25/21 від 30.01.2001 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до розв’язання важливого наукового завдання – розробки теоретико-методичних і прикладних основ розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, є особистим авторським здобутком. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом власної роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції “Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції АПК” (м. Суми, 1999 р.), Всеукраїнській конференції молодих вчених економістів-аграрників “Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК” (м. Київ, 2001 р.), наукових семінарах “Реформування соціальної інфраструктури села” (м. Київ, 1998 р.); “Вчимося господарювати” (сmt Чабани, 1999 р.); “Реформування соціальної інфраструктури села та розвиток особистих підсобних господарств” (м. Київ, 1999 р.), наукових конференціях “Шевченківська весна” (м. Київ, 2004, 2005 рр.), розширеному засіданні Постійної комісії обласної ради з питань Чорнобильської катастрофи, екології та використання природних ресурсів (м. Житомир, 2006 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційних досліджень, висновки і пропозиції автора викладені в 14 наукових працях, 9 з яких – одноосібні, з них 4 – у фахових виданнях. Загальний обсяг авторського тексту становить 6,42 друк. арк.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертаційна робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, що налічує 195 найменувань, викладений на 19 сторінках, та 5 додатків, розміщених на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 175 сторінок комп’ютерного тексту, вона ілюстрована 21 рисунками на 14 сторінках, з яких 6 займають повну сторінку, та 27 таблицями на 15 сторінках, в тому числі 3 з них займають повну сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Теоретичні засади розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях” уточнено соціально-економічну сутність соціальної інфраструктури на забруднених радіоактивними елементами сільських територіях, визначено її специфіку, досліджено особливості та основні тенденції розвитку.

На основі критичного огляду й узагальнення існуючої термінології встановлено, що соціальна інфраструктура в регіоні радіаційного ураження репрезентує соціально-економічні відносини з приводу створення умов для реалізації соціально-культурних і побутових потреб постраждалого населення, сприяння його відтворенню, гармонійному розвитку та комплексній реабілітації.

Результати функціонування об'єктів соціальної інфраструктури села знаходять своє відображення у фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку особистості, подовженні її активного життя, підвищенні освітнього й культурного потенціалу суспільства, модернізації особистої та суспільної свідомості. Цілеспрямований і збалансований розвиток соціальної інфраструктури забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем всебічної реабілітації постраждалого населення та його розвитку. Як підсистема суспільного відтворення вона відіграє важливу роль у соціальному захисті потерпілих громадян, гарантуючи їм суспільно необхідний рівень споживання благ та послуг.

Встановлено, що характерними рисами соціальної інфраструктури села на радіоактивно забруднених територіях є: інтенсивний розвиток тіньового ринку послуг; перманентне перевищення потреби у послугах над обсягом їх надання; часткова заміна соціально-культурного обслуговування селян грошовою компенсацією; суттєва розпорошеність споживачів послуг; диференціація за рівнем забезпечення закладами сфери послуг поселень різних зон радіоактивного забруднення; невідповідність вартості обслуговування платоспроможному попиту споживачів у частині платних послуг; необхідність оптимізації структури послуг, що надаються, та її узгодження з потребами населення.

У процесі дослідження визначено специфіку кожного з видів економічної діяльності в зоні радіаційного ураження. Так, служба побуту є потенційно найбільш привабливою щодо ринкових перетворень: її підприємства невеликі за розмірами, достатньо мобільні, здатні ефективно використовувати місцевий трудовий потенціал, сировинну базу, виробничі потужності прилеглих організацій. Функціонування побутових підприємств, надання специфічних послуг, характерних для забруднених територій, а саме пралень, закладів хімічного чищення одягу, які використовують технології, що дозволяють зв'язувати та нейтралізувати радіонукліди, санітарної обробки місцевості, ведення особистого господарства з метою зниження вмісту радіонуклідів у

сільськогосподарській продукції та ряд інших послуг є необхідною складовою створення безпечних умов для життя потерпілих в умовах радіоактивного забруднення довкілля.

Особливість сфери охорони здоров'я полягає у високій значущості медичних послуг для постраждалого населення; низькому рівні поінформованості селян стосовно медико-екологічного стану ураженої території та можливих негативних наслідків перебування в зоні опромінення; низькій якості послуг, що надаються; відсутності прямої залежності між затратами праці та кінцевим результатом – покращанням стану хворих або їх повним одужанням.

Потреба в послугах освітянської сфери деякою мірою носить непостійний характер: досить часто сім'ї, що проживають на забрудненій території, свідомо відмовляються від освітянських послуг, зокрема від послуг дитячого дошкільного виховання, з метою отримання передбаченої в цьому випадку чинним законодавством грошової компенсації і збільшення за її рахунок дохідної частини сімейного бюджету.

У скрутному становищі перебуває і культура. Нині відбувається стійке зміщення акценту з недомашніх на домашні форми обслуговування, що є підставою для закриття відповідних установ. Крім цього, ситуація ускладнюється, з одного боку, комерціалізацією об'єктів, переведенням значної частини безоплатних послуг у категорію платних, а з іншого, – низьким рівнем платоспроможного попиту потерпілого населення.

Встановлено, що жителі радіоактивно забруднених сільських територій, як споживачі соціально-культурних і побутових послуг, характеризуються певною неоднорідністю. Автором визначено основні атрибутивні та кількісні ознаки, за якими здійснено класифікацію постраждалих селян. Серед них: місце й зона проживання, вік, пільгова категорія, соціальний статус потерпілих та рівень їх матеріального добробуту.

У другому розділі **“Стан і прогноз розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях”** розкрито основні тенденції розвитку соціальної інфраструктури села в умовах забрудненого довкілля, визначено та систематизовано фактори впливу на нього, розроблено варіантний прогноз подальшого розвитку та окреслено пріоритетні напрями оптимізації мережі об'єктів соціального призначення.

Результати аналізу рівня розвитку соціальної інфраструктури радіоактивно забруднених сільських територій Житомирської області свідчать про його суттєве зниження протягом поставарійних років і невідповідність потребам селян. Так, упродовж 1990–2004 рр. обсяги будівництва дитячих дошкільних закладів значно скоротились, а 133 об'єкти (64,3%) зовсім припинили свою діяльність, у зв'язку з чим забезпеченість потенційних споживачів послуг відповідними місцями знизилась у середньому до 19,2%. Кількість дітей, які перебувають в постійно діючих закладах, зменшилась у 5 разів, що викликало зниження рівня охоплення осіб віком 1–6 років дошкільним вихованням до 9,2% проти 33,0% у 1990 р. Основна їх маса

залишилась поза межами суспільних відносин, що призвело до зниження освітнього та культурного рівня нової генерації, погіршення виховного процесу, психологічної відірваності від колективу та інших негативних наслідків.

Якість роботи діючих дитячих дошкільних закладів потребує суттєвого покращання. Як свідчать результати соціологічного обстеження потерпілих, зокрема 29 керівників аграрних формувань і сільських голів та 1236 пересічних громадян, проведеного автором в селах Коростенського, Лугинського, Малинського, Народицького, Овруцького, Олевського районів та смт Народичі Житомирської області, близько половини селян виявляють незадоволення існуючою системою дошкільного виховання, насамперед через недостатнє опалення приміщень, незбалансоване харчування дітей та низький кваліфікаційний рівень персоналу.

Аналогічна ситуація має місце і в галузі загальної середньої освіти. Порівняно з попереднім п'ятиріччям будівництво сільських шкіл на радіоактивно забруднених територіях скоротилося з 4,7 до 0,5 тис. учнівських місць, або в 9,4 раза, суттєво зменшилися обсяги фінансування на їх утримання і розвиток. Внаслідок цього кількість діючих закладів протягом 1990–2004 рр. зменшилась з 358 до 247 од., або на 31,0%, а кількість учнів – з 39,4 до 23,5 тис. осіб, або приблизно в 1,7 раза.

Функціонуючі навчальні заклади вимушені обслуговувати дітей з кількох населених пунктів, значна частина яких розташована поза межами пішохідної і транспортної доступності. Низька якість освітянських послуг зумовлюється, переважно, недостатньою кількістю вчителів, їх низьким кваліфікаційним рівнем та відсутністю в достатній мірі сучасних підручників. Тому роботою існуючих шкіл задоволена лише третина опитаних селян. Основними причинами незадоволення виступають невирішені проблеми водопостачання, каналізації, теплопостачання, забезпечення школярів підручниками.

Негативні тенденції нарастають і у галузі культури. Вони спричинені, передусім, подальшим скороченням обсягів фінансування з державного та місцевих бюджетів, недостатнім нормативно-правовим регулюванням, низьким рівнем відвідування відповідних установ, дисперсністю споживачів послуг та їх зuboжінням. Так, протягом 1990–2004 рр. мережа закладів культури клубного типу скоротилася з 557 до 365 од., або на 34,5%, сільських бібліотек – з 411 до 239 од., або на 41,8%. Приміщення чверті функціонуючих установ потребують капітального ремонту, 22,8% – знаходяться в пристосованих приміщеннях, 2% – перебувають в аварійному стані. В більшості клубів і будинків культури не вистачає інвентарю, музичних інструментів, суттєво скорочується книжковий фонд сільських бібліотек, значна частина літератури з питань економічної і політичної освіти морально застаріла. Переважна більшість персоналу не має відповідної освіти і тільки 4,6% працівників – висококваліфіковані фахівці. Означене зумовлює суттєве зростання нереалізованого попиту на послуги закладів культури, зокрема, потребує

відновлення роботи кіноустановок, на що вказало близько 40% респондентів, третина вважає за необхідне організацію вистав і концертів, 15% віддають перевагу роботі бібліотек та проведенню лекцій.

Знає значного згорання мережа побутових підприємств. Протягом досліджуваного періоду їх кількість зменшилась на 60 од., або майже вдвічі. Фактично припинили свою діяльність державні підприємства з ремонту взуття та швейних виробів, лазні, перукарні, майстерні з ремонту побутової техніки тощо. Більшість приміщень, що використовувались ними, закриті або передані приватним підприємцям із зміною функціонального призначення. З усього асортименту послуг порівняно краще задовольняється попит на транспортні й ритуальні послуги, ремонт і будівництво житла, технічне обслуговування транспортних засобів громадян. Відчувається нагальна потреба у послугах лазні, ательє з пошиття і ремонту взуття, одягу, перукарні та майстерні з ремонту побутової техніки.

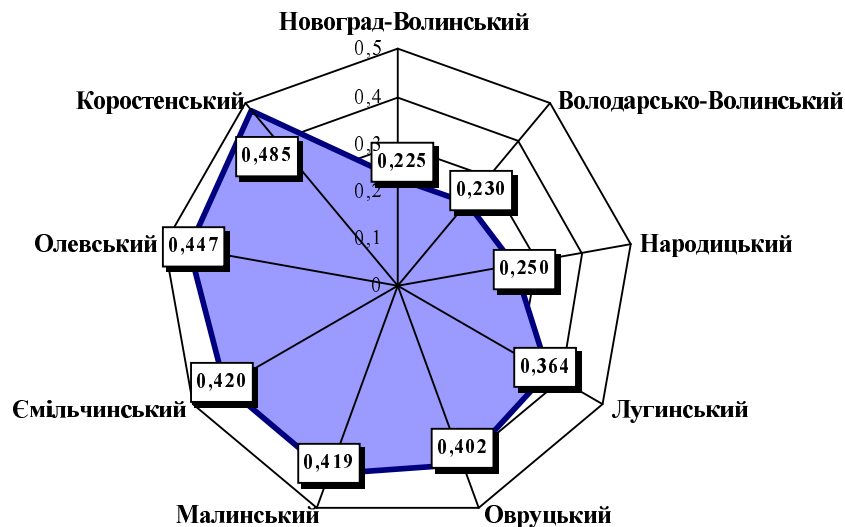
Вимогам потерпілих не відповідає і розвиток мережі закладів охорони здоров'я. Протягом 1991–2004 рр. чисельність дільничних лікарень зменшилась із 37 до 16 од., або на 56,8%, фельдшерсько-акушерських пунктів – з 417 до 389 од., або на 6,7%, натомість число лікарських амбулаторій зросло із 83 до 110 од., або у 1,3 раза. Більшість діючих закладів розташовані в пристосованих приміщеннях, мають низьку забезпеченість медичним обладнанням, інженерними мережами, постійними кваліфікованими спеціалістами, ліжко-місцями. Тимчасом катастрофічно збільшується рівень захворюваності селян на злоякісні новоутворення, тиреотоксикоз, туберкульоз, цукровий діабет, всі форми гіпертонічної хвороби. Збереження системи і обсягів медичних послуг в умовах скорочення бюджетного фінансування здійснюється за рахунок розширення кількості ліжок денних стаціонарів, додаткового відкриття амбулаторно-поліклінічних закладів, проведення операцій в амбулаторних умовах тощо.

Поступовий перехід від галузевої до територіальної концепції управління, підвищення ролі місцевих органів влади і самоврядування у сприянні стабільному розвитку сільських поселень і нерівномірність забезпечення сіл зони радіаційного забруднення об'єктами соціально-культурного та побутового обслуговування зумовлює необхідність у групуванні постраждалих районів області за рівнем їх потреби у соціальній розбудові. Пропонується здійснювати таку оцінку за допомогою інтегрального (комплексного) показника, який розраховується за наступною формулою:

$$N_{si} = \frac{\sum_{i=1}^n W_i (1 - P_i / P_n)}{\sum_{i=1}^n W_i},$$

де N_{si} – інтегральний показник потреби у соціальній розбудові радіоактивно забруднених сільських територій; P_i – фактичне значення і-того показника; P_n – нормативне значення і-того показника; W_i – вага (важливість) і-того показника.

Результати проведених досліджень свідчать, що до першої групи районів Житомирської області, постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС, яка характеризується порівняно низьким рівнем інтегрального показника, належать Новоград-Волинський (0,225), Володарсько-Волинський (0,230) та Народицький (0,250) райони. До групи із середнім рівнем потреби входять Лугинський (0,364) та Овруцький (0,402) райони. Натомість для районів, які зазнали інтенсивного опромінення радіонуклідами, властива відповідно висока потреба в активізації розвитку соціальної інфраструктури села (понад 0,402) (рис. 1).

Рис. 1. Інтегральний показник потреби сільських поселень радіоактивно забруднених районів Житомирської області в розбудові соціальної інфраструктури

В ході досліджень встановлено, що на розвиток соціальної інфраструктури села здійснюють вплив наступні фактори: екологічні особливості території, демографічна ситуація, поселенська мережа (розмір і територіальне розміщення населених пунктів, розвиток транспортної мережі та засобів зв'язку), рівень матеріального добробуту селян (рівень платоспроможності населення, забезпеченість житлом і товарами тривалого користування), обсяг капітальних вкладень у розвиток сфери послуг і поточне фінансування її об'єктів, зайнятість населення в цьому виді економічної діяльності тощо. Врахування означених факторів дозволить підвищити

обґрунтованість та оперативність планування й управління господарськими структурами соціального призначення.

Поступова адаптація економіки України до ринкових відносин, зміна форм власності та господарювання в аграрному секторі й поліпшення екологічної ситуації на радіоактивно забруднених територіях вимагає здійснення прогностичних розрахунків демографічної ситуації та розвитку соціальної інфраструктури села. Отримані результати свідчать, що протягом прогностичного періоду чисельність сільського населення на уражених територіях Житомирської області поступово зменшиться з 191,6 у 2004 р. до 161,7 тис. осіб у 2010 р. (або на 15,6%), дітей віком 1–6 років – відповідно з 11,7 до 8,5 тис. осіб (або на 27,4%), осіб віком 7–17 років – з 27,4 до 22,8 тис. осіб (або на 16,8%). Матиме місце подальша депопуляція селян, поглибитися деформація їх вікової структури, що, в свою чергу, вимагатиме інтенсифікації розвитку соціальних установ та закладів охорони здоров'я.

Прогнозування розвитку соціальної інфраструктури сільських територій пропонується здійснювати за трьома варіантами: *оптимістичним* – ймовірним за найбільш сприятливих умов розвитку соціальної інфраструктури села; *реалістичним*, що базується на відповідних науково обґрунтованих нормативах, та *песимістичним*, що відповідає найгіршим умовам розвитку постраждалих територій. Результати прогнозування свідчать, що протягом 2004–2010 рр. відбудеться зниження обсягів продукування послуг у більшості з видів економічної діяльності (табл. 1).

Розширення та оптимізація мережі об'єктів соціального призначення передбачає, насамперед, здійснення інвестицій у її розвиток, орієнтовні обсяги яких можуть бути суттєво зменшені за наявності в сільських населених пунктах вільних будівель та споруд, що наразі не використовуються.

У третьому розділі **“Пріоритетні напрями розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях”** сформульовано основні концептуальні засади розвитку соціальної інфраструктури села, визначено шляхи регулювання функціонування об'єктів соціального призначення, обґрунтовано пропозиції щодо розширення та оптимізації їх мережі.

З метою пом'якшення наслідків аварії на ЧАЕС та створення належних умов для проживання в ураженому регіоні дисертантом опрацьовано концептуальні засади розвитку соціальної інфраструктури сільських поселень, які передбачають: забезпечення багатоканального принципу фінансування об'єктів соціально-культурного та побутового обслуговування; спрощення системи оподаткування й надання пільг підприємствам, об'єднанням і організаціям, розташованим у зоні радіоактивного забруднення; розвиток інвестиційної діяльності; модернізацію сучасної системи підготовки та перепідготовки кадрів, підвищення рівня культури проживання селян в ураженому регіоні, в тому числі реалізацію комплексу заходів щодо

інформування громадськості про медико-екологічний стан території, впровадження санітарно-гігієнічної освіти широких верств населення, спеціалізованої підготовки відповідних фахівців; сприяння зайнятості потерпілих та їх соціальному захисту; зміну принципу зонування постраждалих територій, що дозволить перевести певну кількість населених пунктів із зони безумовного (обов'язкового) у зону гарантованого добровільного відселення та активізувати їх розбудову.

Таблиця 1

Прогноз розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях Житомирської області за роками по варіантах*

Об'єкт соціальної інфраструктури	2004	I варіант		II варіант		III варіант	
		2007	2010	2007	2010	2007	2010
Дошкільні заклади, тис. місць	2,3	10,3	8,5	7,6	6,0	2,1	1,6
Заклади освіти, тис. місць	18,2	21,7	19,4	19,1	17,1	17,3	15,4
Заклади культури клубного типу, тис. місць	67,4	62,7	56,6	53,7	48,5	60,4	53,7
Побутові підприємства, од.	65	163	141	280	247	114	166
Заклади охорони здоров'я, тис. ліжко-місць	1,9	3,3	3,0	2,6	2,4	1,7	1,5

*Складено автором на основі оперативних даних Житомирського обласного управління статистики

З метою упорядкування діяльності об'єктів соціального призначення та створення сприятливих умов для поступового їх розвитку пропонується реалізація заходів щодо підвищення рівня матеріального добробуту потерпілих громадян, інформаційного, консультаційного обслуговування та юридичної підтримки установ соціально-культурного і побутового обслуговування, розвитку інноваційної діяльності, удосконалення фінансово-кредитної системи, оптимізації цінової політики тощо.

У роботі визначено комплекс повноважень органів влади національного, регіонального, місцевого рівнів та Ради з питань територій пріоритетного розвитку щодо створення необхідних економіко-правових умов для активізації розбудови соціальної інфраструктури села, обґрунтовано напрями оптимізації фінансового забезпечення функціонуючих установ та удосконалення відповідного законодавчого поля.

Встановлено, що передбачені чинним законодавством основні шляхи розпорядження об'єктами соціального призначення виявились на радіоактивно забруднених сільських територіях низькоефективними. Зокрема, в рамках передачі відповідних об'єктів у комунальну власність

муніципалітетам постраждалих районів Житомирської області було передано лише 33,3% дитячих дошкільних закладів, 39,2 – фельдшерсько-акушерських пунктів, 39,7 – закладів культури та 47,1% – освітянських закладів. Обґрунтовано необхідність застосування нових перспективних шляхів розвитку соціальної інфраструктури села, а саме: передача відповідних установ у концесію, їх приватизація, поширення франчайзингових об'єднань, організація сервісних кооперативів.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку соціальної інфраструктури є активізація малого та середнього бізнесу. В результаті проведеного дисертантом соціологічного дослідження в Коростенському, Лугинському, Малинському, Народицькому, Овруцькому та Олевському районах виявлено нереалізовані потенційні можливості селян щодо розвитку підприємництва у виробничій і соціальній сферах. Так, 25% опитаних готові започаткувати власний бізнес, з них у виробництві – 5%, сільському господарстві – 38, торгівлі – 55%. У зв'язку з цим необхідно створити спеціальний регіональний Фонд підтримки підприємництва на радіоактивно забруднених територіях Житомирщини, функціональним призначенням якого має стати надання підприємницьким структурам правової, методичної підтримки, консультаційної допомоги, забезпечення кредитами на пільгових умовах та організація підприємств за власною ініціативою. В результаті його діяльності очікується створення додаткових робочих місць, підвищення доходів та покращання умов життя сільського населення, активізація діяльності об'єктів соціальної інфраструктури, розширення асортименту та поліпшення якості їх послуг.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове розв'язання наукового завдання щодо розробки теоретико-методичних засад і визначення пріоритетних шляхів розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях Житомирської області. Зміст наукових здобутків автора полягає у поглибленні соціально-економічної сутності соціальної інфраструктури на забруднених радіонуклідами територіях, виявленні її характерних рис і специфіки споживачів соціально-культурних та побутових послуг, проведенні комплексного аналізу розвитку обслуговуючих галузей, оцінці основних його тенденцій, окресленні базових положень стратегії розвитку і регулювання соціальної інфраструктури сільських поселень.

Результати досліджень дозволили зробити наступні висновки наукового та прикладного характеру:

1. Трансформація економічних відносин, запровадження ринкових засад господарювання, зміна форм власності в аграрному секторі економіки, суттєве поліпшення екологічної ситуації на радіоактивно забруднених сільських територіях, поступове зменшення кількості осіб, які бажають змінити місце проживання, зумовлюють особливе значення розвитку соціальної інфраструктури як базису для комплексної реабілітації постраждалого населення та потребу у поглибленому її дослідженні. Значної гостроти означені проблеми набувають в Житомирській області, одній з найбільш постраждалих внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

2. Характерними рисами соціальної інфраструктури в регіоні радіаційного ураження, які відрізняють її від умовно чистих територій, виступають: інтенсивний розвиток тіньового ринку послуг; часткова заміна соціально-культурного обслуговування селян грошовою компенсацією; суттєва розпорошеність споживачів послуг; диференціація за рівнем забезпечення об'єктами соціального призначення поселень різних зон радіоактивного забруднення; невідповідність структури послуг, що надаються, потребам потерпілих селян.

3. З метою виявлення специфіки споживачів соціально-культурних і побутових послуг, які проживають в зоні забруднення, здійснено їх класифікацію, яка свідчить про суттєву деформацію вікової структури селян, значне переважання частки пенсіонерів та осіб працездатного віку над дітьми та підлітками, зниження матеріального добробуту потерпілих і зменшення частки витрат на послуги в загальному обсязі витрат, належність більшості сільського населення до пільгових категорій споживачів, користування ними різного роду пільгами та компенсаціями, встановленими чинним законодавством, що вимагає активізації державного регулювання розвитку соціальної інфраструктури в регіоні радіаційного ураження.

4. З часу Чорнобильської катастрофи на радіоактивно забруднених сільських територіях досліджуваної області відбулося різке зменшення обсягів надання послуг соціального призначення та зниження рівня забезпечення ними постраждалого населення. Основними факторами впливу на ці процеси є екологічні, демографічні, соціально-економічні та морально-психологічні.

5. В перспективі до 2010 р. у потерпілих районах Житомирщини спостерігатиметься подальше згортання мережі об'єктів соціальної інфраструктури, що спричинено поступовим скороченням чисельності сільського населення та відсутністю підтримки цієї галузі з боку державного та місцевих бюджетів. З метою виправлення означеної ситуації опрацьовано й обґрунтовано схему оптимізації мережі об'єктів соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях, яка включає: встановлення вимог безпечного проживання потерпілих у радіаційно ураженому регіоні, визначення необхідної додаткової мережі об'єктів соціальної інфраструктури села на базі чинних державних будівельних норм та економічне обґрунтування вартості будівництва.

6. Опрацьовано концептуальні засади перспективного формування соціальної інфраструктури сіл зони радіоактивного забруднення, які передбачають забезпечення багатоканального принципу фінансування об'єктів соціально-культурного та побутового обслуговування; модернізацію податкової, цінової, кадрової та демографічної політики; активізацію інноваційної й інвестиційної діяльності; підвищення рівня культури проживання на радіоактивно забруднених сільських територіях; сприяння зайнятості селян та їх соціальному захисту; зміну принципу зонування постраждалих територій.

7. Встановлено, що в умовах поступового розвитку ринкових відносин у сфері послуг слід посилити економічну роль держави в регулюванні господарських зв'язків та суттєво змінити концепцію її прояву. Увагу необхідно акцентувати на використанні непрямих важелів і регуляторів впливу, задіяння яких має відповідати наступним принципам: превентивний і перманентний характер впливу; відсутність чіткої адресності регулювання та здійснення його виключно в межах об'єктивних економічних законів; надання переваги територіальному управлінню над галузевим; визначення економічної ефективності регулюючих процесів.

8. Забезпечення комплексної соціально-економічної реабілітації і розвитку сільських територій, що зазнали впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, передбачає докорінну зміну механізму функціонування соціальної інфраструктури села. Встановлено, що пріоритетними шляхами її розвитку має бути передача об'єктів соціального призначення у концесію, франчайзингові їх об'єднання, приватизація підприємств за некомерційним конкурсом, організація сервісних кооперативів, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу.

В основу активізації підприємницької діяльності пропонується покласти формування регіонального Фонду підтримки підприємництва на радіоактивно забруднених територіях Житомирщини, функціональним призначенням якого має стати надання підприємницьким структурам правової, методичної підтримки, консультаційної допомоги, забезпечення кредитами на пільгових умовах та організація підприємств за власною ініціативою.

9. Важливого значення в умовах радіоактивного забруднення довкілля набуває розвиток соціальної роботи з постраждалим населенням. З метою її оптимізації доцільна організація таких закладів як кабінети психологічної допомоги постраждалим; спеціалізовані центри з реабілітації, трудотерапії та соціальної адаптації неповнолітніх; запровадження нових видів послуг, зокрема хоспісної допомоги; створення служб на зразок центрів за інтересами для неформального спілкування, що дозволить селянам, особливо молоді, виробити активну позицію та поведінку, адекватну ринковим реаліям сьогодення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Михайленко О.В. Поліпшення побутового обслуговування сільського населення на радіаційно забруднених територіях // Економіка АПК. – 2000. – № 1. – С. 92 – 95.
2. Михайленко О.В. Функції та сегментація ринку соціально-побутових послуг на радіоактивно забруднених територіях // Вісник Державної агроєкологічної академії України. – 2000. – № 1. – С. 256 – 264.
3. Михайленко О.В. Розвиток культурно-освітньої сфери на радіаційно забруднених сільських територіях // Економіка АПК. – 2000. – № 7. – С. 92 – 95.
4. Михайленко О.В. Розвиток соціальної роботи на селі // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2000. – № 23. – С. 231 – 236.
5. Купалова Г.І., Михайленко О.В. Соціальний паспорт села. – К.: Міністерство Великобританії у справах міжнародного розвитку, 2000. – 55 с. (особисто автором сформовано комплекс показників, що характеризують рівень розвитку закладів освіти, дошкільного виховання та охорони здоров'я).
6. Михайленко О.В. Розвиток сфери послуг на радіоактивно забруднених сільських територіях Житомирщини // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК (у 4 частинах) / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – Ч. 1. – С. 94 – 98.
7. Матеріальний добробут сільських жителів / За ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 369 с. (особисто автору належить класифікація послуг та визначення рівнів регулювання розвитку сфери обслуговування).
8. Соціальна інфраструктура – проблеми її вирішення // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – С. 97 – 115. (особисто автором проведено аналіз розвитку закладів культури, торгівлі та побутових підприємств).
9. Паспорт соціального розвитку села. – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 82 с. (особисто автором сформовано комплекс показників, що характеризують рівень розвитку закладів освіти, дошкільного виховання та культури).
10. Михайленко О.В. Соціальна інфраструктура села: напрями розвитку // Екологічність продукції АПК: економіка та технологія: Зб. наук. пр. – Суми: Козацький вал, 1999. – Т. 2. – С. 213 – 217.
11. Михайленко О.В. Шляхи вирішення соціально-побутових проблем села на радіоактивно забруднених територіях // Вчимося господарювати: Зб. наук. пр. – К.: Нора-Прінт, 1999. – С. 275 – 276.

12. Михайленко О.В. Нові підходи до організації побутового обслуговування сільського населення Житомирщини // Проблеми реформування соціальної інфраструктури села: Зб. наук. пр. – К.: Діловий контакт, 1999. – С. 40 – 42.

13. Михайленко О.В. Проблеми розвитку соціальної інфраструктури села у зонах радіоактивного забруднення // Комплексний розвиток сільської місцевості: Зб. наук. пр. – К.: Центр розвитку сільського господарства та правової підтримки БФНХ, 2000. – С. 57 – 59.

14. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій // Матеріали до Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2005. – 84 с. (особисто автором розраховано необхідну для введення в експлуатацію кількість об’єктів соціального призначення, їх потужність та орієнтовні обсяги фінансування).

АНОТАЦІЯ

Михайленко О.В. Розвиток соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.09.01 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київ, 2006.

Дисертаційна робота присвячена проблемам розвитку соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях. В рамках проведеного дослідження уточнено соціально-економічну сутність соціальної інфраструктури села в зоні опромінення радіоактивними елементами, розроблено класифікацію споживачів соціально-культурних і побутових послуг, здійснено комплексну оцінку рівня розвитку соціальної інфраструктури на уражених територіях, визначено та систематизовано комплекс факторів, що прямо або опосередковано впливають на нього, удосконалено існуючі підходи до забудови сільських поселень об’єктами соціального призначення з урахуванням специфіки регіону, опрацьовано концептуальні засади розвитку соціальної інфраструктури на територіях радіоактивного забруднення, запропоновано й обґрунтовано пріоритетні заходи щодо їх реалізації.

Здійснено впровадження основних результатів дисертаційної роботи у практику, що сприятиме активізації розвитку соціальної інфраструктури радіоактивно забруднених сільських територій.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, послуга, радіоактивно забруднені сільські території, потерпіле населення, реабілітація, соціально-культурне та побутове обслуговування.

АННОТАЦИЯ

Михайленко О.В. Развитие социальной инфраструктуры на радиоактивно загрязненных сельских территориях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.09.01 – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Институт демографии и социальных исследований НАН Украины, Киев, 2006.

Диссертационная работа посвящена проблемам развития социальной инфраструктуры на радиоактивно загрязненных сельских территориях. Ее теоретической и методологической базой послужили концепции и идеи мировых классиков рыночной экономической теории, а также фундаментальные исследования отечественных и зарубежных ученых относительно развития сферы услуг, в том числе в сельской местности. Основная гипотеза исследования состоит в том, что социальная инфраструктура является не только эффективным базисом для развития продуктивных сил общества, но и важной компонентой организации безопасной жизнедеятельности на загрязненных территориях.

В работе научно обоснована необходимость углубления и расширения понятийного аппарата, касающегося особенностей регионального развития социальной инфраструктуры села. Раскрыты процессы становления и развития сферы услуг в зоне радиоактивного загрязнения, определены ее особенности, как-то: интенсивное развитие теневого рынка услуг, несовершенство конкурентной среды, превышение спроса на услуги над их предложением, дифференциация населенных пунктов по уровню обеспечения объектами сферы услуг, превышение стоимости обслуживания по сравнению с платежеспособным спросом пострадавшего населения.

В результате диссертационного исследования разработана классификация потребителей социально-культурных и бытовых услуг для радиоактивно загрязненных территорий по таким атрибутивным и количественным признакам: место и зона проживания, возраст, льготная категория, социальный статус потерпевших и уровень их материального благополучия. Усовершенствована комплексная оценка развития социальной инфраструктуры села, определен комплекс факторов, оказывающих прямое и косвенное влияние на ее развитие. Предложены новые подходы к застройке сельских поселений объектами социального назначения, разработан прогноз развития системы обслуживания на 2007 – 2010 гг., обоснованы наиболее эффективные пути регулирования ее развития на национальном, региональном и местном уровнях.

Для обеспечения всесторонней реабилитации потерпевших разработаны концептуальные основы развития сферы услуг, представляющие собой комплекс организационно-экономических мер, которые включают модернизацию налоговой, ценовой, кадровой и демографической политики, содействие занятости сельского населения и его социальной защите, активизацию

инновационной и инвестиционной деятельности. Очерчены и обоснованы приоритетные пути развития социальной инфраструктуры села.

Затянувшееся переселение потерпевших в чистые регионы, ухудшение материального положения семей, проживающих на загрязненной территории, обнажило острую проблему качества жизни малообеспеченных слоев населения, среди которых нетрудоспособные пенсионеры, одинокие, инвалиды, беженцы. В работе раскрыты направления оптимизации социальной работы с потерпевшими гражданами.

Осуществлено внедрение основных результатов диссертационной работы в практику, что будет способствовать улучшению развития социальной инфраструктуры радиоактивно загрязненных сельских территорий.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, услуга, радиоактивно загрязненные сельские территории, пострадавшее население, реабилитация, социально-культурное и бытовое обслуживание.

ANNOTATION

Mikhailenko O.V. Development of social infrastructure on the radioactive contaminated rural territories. – Manuscript.

Dissertation for the degree of the candidate of economic sciences on speciality 08.09.01 – Demography, economy of labour, social economy and policy. – Institute of demography and social researches, NAS of Ukraine, Kyiv, 2006.

The dissertation is devoted to the problems of social infrastructure's development on the radioactive contaminated rural territories. Within the conducted research it is specified the determination of socio-economic essence of social infrastructure, worked the classification of social services' users out, selected and systematised the complex of factors, which straight or mediated affect the development of social infrastructure, improved the existent methodical approaches for planning and building of rural settlements, worked the conceptual approaches out to forming of strategy of social infrastructure's development on the radioactive contaminated territories, offered and grounded the priority measures of subsequent development of services sphere in the country-side.

There had been conducted the introduction of the main results of the dissertation to practice, which favours the improvement of social infrastructure's development on the radioactive contaminated rural territories.

Key words: social infrastructure, service, radioactive muddy rural territories, victim population, rehabilitation, social-cultural and domestic service.